VṚṢASĀRASAṂGRAHAḤ

A Critical Edition in Progress

Version of October 27, 2020

Csaba Kiss

Contents

षष्ठो ऽध्यायः 4
द्वाविंशो ऽध्यायः 8

[षष्ठो ऽध्यायः]

[अनर्थयज्ञ उवाच।]
अथ पञ्चविधामिज्यां प्रवक्ष्यामि द्विजोत्तम।
धर्ममोक्षप्रसिद्ध्यर्थं शृणुष्वावहितो द्विज ॥ ६:१॥
अर्थयज्ञः क्रियायज्ञो जपयज्ञस्तथैव च।
ज्ञानं ध्यानं च पञ्चैतत्प्रवक्ष्यामि पृथक्पृथक् ॥ ६:२॥

[अर्थयज्ञः]

अग्न्युपासनकर्मादि अग्निहोत्रक्रतुक्रिया।
अष्टकाः पार्वणी श्राद्धं द्रव्ययज्ञः स उच्यते ॥ ६:३॥

[क्रियायज्ञः]

आरामोद्यानवापीषु देवतायतनेषु च।
स्वहस्तकृतसंस्कारः क्रियायज्ञ स उच्यते ॥ ६:४॥

[जपयज्ञः]

जपयज्ञं ततो वक्ष्ये स्वर्गमोक्षफलप्रदम्।
वेदाध्ययन कर्तव्यं शिवसंहितमेव च ॥ ६:५॥
इतिहासपुराणं च जपयज्ञः स उच्यते।

[ज्ञानयज्ञः]

इदं कर्म अकर्मेदमूहापोहविशारदः ॥ ६:६॥
शास्त्रचक्षुः समालोक्य ज्ञानयज्ञः स उच्यते।
ध्यानयज्ञं समासेन कथयिष्यामि ते शृणु ॥ ६:७॥

[ध्यानयज्ञः]

ध्यानं पञ्चविधं चैव कीर्तितं हरिणा पुरा।
सूर्यः सोमो ऽग्नि स्फटिकः सूक्ष्मं तत्त्वं च पञ्चमम् ॥ ६:८॥
सूर्यमण्डलमादौ तु तत्त्वं प्रकृतिरुच्यते।
तस्य मध्ये शशिं ध्यायेत्तत्त्वं पुरुष उच्यते ॥ ६:९॥
चन्द्रमण्डलमध्ये तु ज्वालामग्निं विचिन्तयेत्।

1a इज्यां] C_{45} ; ईज्यां $C_{94}C_{02}K_{82}E$ **1c** °मोक्षप्रसिद्ध्यर्थं] C ; °मोक्षप्रसिद्ध्यर्थं K_{82} , °मोक्षेशसिद्ध्यार्थं E **1d** द्विज] CK_{82} ; भव E **2a** अर्थयज्ञः] $C_{94}K_{82}$; अनर्थयज्ञः C_{45} , अर्थयज्ञ° E **3b** अग्नि°] C_{45} $K_{82}E$; ऽअऽ×° C_{94} • °क्रिया] $C_{94}K_{82}E$; °क्रियाः C_{45} **3c** अष्टकाः] em. ; अष्टका $C_{94}C_{45}K_{82}E$ • पार्वणी] $C_{94}K_{82}E$; पर्वणी C_{45} **4b** °यतनेषु] $C_{45}E$; °लयनेषु $C_{94}K_{82}$ **4c** °हस्त°] $C_{94}C_{45}K_{82}$; °हस्तैः E **5a** ततो] $C_{94}E$; तपो C_{45} **6a** °पुराणं च] $C_{94}C_{45}$; °पुराणश्च E **6c** कर्म] $C_{94}C_{45}K_{82}$; क्रमम् E **8a** ध्यानं] $C_{94}C_{45}E$; ध्यान K_{82} **8c** सोमो] $C_{94}K_{82}$; सोमा° $C_{45}E$ **8d** सूक्ष्मं तत्त्वं च पञ्चमम्] C_{45} ; सूक्ष्मं तऽत्वऽ×××ञ्चमम् C_{94} , सूक्ष्मतत्त्वं च पञ्चमः K_{82} , सूक्ष्मां तत्त्वश्च पञ्चमम् E

प्रभुतत्त्वः स विज्ञेयो जन्ममृत्युविनाशनः ॥ ६:१०॥
अग्निमण्डलमध्ये तु ध्यायेत्स्फटिक निर्मलम्।
विद्यातत्त्वः स विज्ञेयः कारणमजमव्ययम् ॥ ६:११॥
विद्यामण्डलमध्ये तु ध्यायेत्तत्त्वमनुत्तमम्।
अकीर्तितमनौपम्यं शिवमक्षयमव्ययम्।
पञ्चमं ध्यानयज्ञस्य तत्त्वमुक्तं समासतः ॥ ६:१२॥
विगतराग उवाच।
एकैकस्य हि तत्त्वस्य फलं कीर्तय कीदृशम्।
कानि लोकाः प्रपद्यन्ते कालं वास्य तपोधन ॥ ६:१३॥
अनर्थयज्ञ उवाच।
ब्रह्मलोकं तु प्रथमं तत्त्वं प्रकृतिचिन्तया।
कल्पकोटिसहस्राणि शिववन्मोदते सुखी ॥ ६:१४॥
द्वितीयं तत्त्व पुरुषं ध्यायमानो मृतो यदि।
विष्णुलोकमितो याति कल्पकोट्ययुतं सुखी ॥ ६:१५॥
प्रभुतत्त्वं तृतीयं तु ध्यायमानो मरिष्यति।
शिवलोके वसेन्नित्यं कल्पकोत्ययुतं शतम् ॥ ६:१६॥
विद्यातत्त्वामृतं ध्यायेत्सदाशिवमनामयम्।
अक्षयं लोकमाप्नोति कल्पानान्तपरं तथा ॥ ६:१७॥
पञ्चमं शिवतत्त्वं तु सूक्ष्मं चात्मनि संस्थितम्।
न कालसंख्या तत्रास्ति शिवेन सह मोदते ॥ ६:१८॥
पञ्चध्यानाभियुक्तो भवति च न पुनर्जन्मसंस्कारबन्धः
जिज्ञास्यन्तां द्विजेन्द्र भवदहनकरः प्रार्थनाकल्पवृक्षः ।
जन्मेनैकेन मुक्तिर्भवति किमु न वा मानवाः साधयन्तु
प्रत्यक्षान्नानुमानं सकलमलहरं स्वात्मसंवेदनीयम् ॥ ६:१९॥

10c °तत्त्वः] $C_{94}C_{45}$; °तत्व K_{82} , °तत्वं E **10d** °नाशनः] $C_{94}C_{45}K_{82}$; °नाशनम् E **11b** ध्यायेत्स्फटिक] $C_{94}^{pc}C_{45}$; ध्यायेत्स्फटि C_{94}^{ac} , ध्याये स्फटिक E • °मलम्] $C_{94}C_{45}$E ; °मलः K_{82} **11c** तत्त्वः स] $C_{45}K_{82}$; त꣡त्वन्꣡× C_{94} , तत्वं स E **12c** यज्ञस्य] $C_{94}C_{45}K_{82}$; यज्ञञ्च E **12d** समासतः] $C_{94}C_{45}$ K_{82} ; सनातनः E **13a** हि] E ; त्रि° $C_{94}C_{45}K_{82}$ **13c** लोकाः] $C_{94}K_{82}$; लोका C_{45}E • प्रपद्यन्ते] $C_{45}K_{82}$E ; प्र⋆⋆⋆ C_{94} **13d** °धन] $C_{94}K_{82}$E ; °धनः C_{45} **14b** प्रथमं तत्त्वं] E ; प्रथमं तत्व C_{94} $C_{45}K_{82}^{pc}$, omitted in K_{82}^{ac} • प्रकृतिचिन्तया] $C_{94}C_{45}K_{82}$; च कृतिचिन्तय E **14d** सुखी] $C_{94}C_{45}K_{82}$; सुखम् E **15c** याति] $C_{94}C_{45}K_{82}$; यान्ति E **16a** तृतीयं] $C_{94}C_{45}K_{82}$; तृतीयस् E **16b** ध्याय-मानो मरिष्यति] C_{45} ; ध्याय⋆⋆⋆रिष्यति C_{94} , धयायामानो मरिष्यति E **16c** शिवलोके] $C_{94}K_{82}$; शिवलोक C_{45} , रुद्रलोके E **17a** °मृतं] $C_{94}C_{45}K_{82}$; °मतं E **17c** अक्षयं] $C_{94}C_{45}K_{82}$; अक्षय° E **19a** °युक्तो] $C_{45}K_{82}$; °यु⋆ C_{94} (top of akṣaras lost) , °युक्तौ E • च] $C_{94}K_{82}$; omitted in C_{45}E • पुनर्जन्म] E ; पुन꣡ज꣡न्म C_{94} (top of akṣaras lost) **19b** जिज्ञास्यन्तां] C_{94}E ; जिज्ञास्यतां $C_{45}K_{82}$ (unmetr.) **19c** जन्मेनैकेन] C_{45}E ; जन्मनैकेन $C_{94}K_{82}$ (unmetr.) • न वा] $C_{94}C_{45}$E ; भवा K_{82} • मानवाः] C_{94} ; मानमानवाः C_{45} , मानव E

[तपः]

मानसं तप आदौ तु द्वितीयं वाचिकं तपः।
कायिकं च तृतीयं तु मनोवाक्कर्मतत्परः ॥ ६:२०॥
कायिकं वाचिकं चैव तपो मिश्रक पञ्चमम्।
मनःसौम्यं प्रसादश्च आत्मनिग्रहमेव च ॥ ६:२१॥
मौनं भावविशुद्धिश्च पञ्चैतत्तप मानसम्।
अनुवेगकरा वाणी प्रियं सत्यं हितं च यत् ॥ ६:२२॥
स्वाध्यायाभ्यसनं चैव वाचिकं तप उच्यते।
आर्जवं च अहिंसा च ब्रह्मचर्यं सुरार्चनम् ॥ ६:२३॥
शौचं पञ्चममित्येतत्कायिकं तप उचयते।
इष्टं कल्याणभावं च धन्यं सत्यं हितं वेदेत् ॥ ६:२४॥
मनोमिश्रक पञ्चैतत्तप उक्तं महर्षिभिः।
स्वस्तिमङ्गलमाशीर्भिरतिथिगुरुपूजनम् ॥ ६:२५॥
कायमिश्रकपञ्चैतत्तप उक्तं महात्मभिः।
मण्डूकयोगी हेमन्ते ग्रीष्मे पञ्चतपास्तथा ॥ ६:२६॥
अभ्रावकाशे वर्षासु तपः साधनमुच्यते।
स्वमांसोद्धृत्य दानं च हस्तपादशिरस्तथा ॥ ६:२७॥
पुष्पमुत्पाद्य दानंच सर्वे ते तपसाधनाः।
कृच्छ्रातिकृच्छ्रं नक्तं च तप्तकृच्छ्रमयाचितम्।
चान्द्रायणं पराकं च तपस्सान्तयनादयः ॥ ६:२८॥
येनेदं तप तप्यते सुमनसः संसारदुःखच्छिदम्
आशापाश विमुच्य निर्मलमतिस्त्यक्त्वा जघन्यं फलम् ।
स्वर्गाकाङ्क्षिनृपत्वभोगविषयं सर्वान्तिकं तत्फलम्

23ab ≈ MBh 6.39.15cd: स्वाध्यायाभ्यसनं चैव वाङ्मयं तप उच्यते

19d प्रत्यक्षा°] $C_{94}C_{45}$E ; प्रत्यक्ष° K_{82} • °वेदनीयम्] $C_{45}K_{82}$; °वेदनीयः C_{94} , °वेदनीय E **20a** °तप] C_{94} ; °तपम् E **21c** °सौम्यं] em. ; °सौम्य° C_{94}E • °प्रसादश्] C_{94} ; °प्रसादं E **22a** मौनं] C_{94} ; मौन⋆ E • °शुद्धिश्] C_{94} ; °शुद्धिं E **22b** पञ्चैतत्] C_{94} ; पञ्चैतन् E **23a** भ्यसनं चैव] E ; भ्यसन⋆⋆ C_{94} **23c** आर्जवं च अहिंसा च] C_{94} ; आर्जवत्वमहिंसाश्च E **23d** °चर्यं] C_{94} ; °चर्य E **24a** शौचं] C_{94} ; शौच E **24c** °भावं] C_{94} ; °भावश् E **25a** मनो°] C_{94} ; मन° E • पञ्चैतत्] C_{94} ; पञ्चैतान् E **25b** तप उक्तं महर्षिभिः] C_{94} ; तपमुक्तं महिर्षिभिः E **25d** अतिथि°] C_{94} ; अतिथिं E **26a** °मिश्रक°] E ; °⋆⋆क° C_{94} • पञ्चैतत्] C_{94} ; पञ्चैतन् E **26b** तप उक्तं] C_{94} ; तपमुक्तं E **26d** ग्रीष्मे] C_{94} ; गृष्मे E **27c** दानं] C_{94} ; दानश् E **28a** दानं] C_{94} ; दानश् E **28b** तपसाधनाः] E ; तपस्साधनाः C_{94} (unmetr.) **28d** याचितम्] C_{94} ; याचितः E **28e** चान्द्रायणं पराकं] C_{94} ; चान्द्रायणवराकश् E **28f** तपस्सान्तयनादयः] C_{94} ; तपसान्तपनादयः E **29a** तप] E ; तपस् C_{94} (unmetr.) **29b** जघन्यं] C_{94} ; जगत्यं E **29c** °काङ्क्ष°] C_{94} ; °कांक्ष° E

जन्तुः शाश्वतजन्ममृत्युभवने तन्निष्टसाध्यं वदेत् ॥ ६:२९॥

॥ इति वृषसारसंग्रहे षष्ठो ऽध्यायः॥

29d °साध्यं वदेत्] E ; °(साध्यम्)⋆⋆ C_{94}

[द्वाविंशो ऽध्यायः]

जनमेजय उवाच।
श्रुतो ऽथाब्जमुखाद्धर्मसारसंग्रहमुत्तमम्।
मधुरश्लक्ष्णवाणीभिः सम्यग्वेदार्थसंयुतम् ॥ २२:१॥
न्याययुक्तं महासारं गुह्यज्ञानमनुत्तरम्।
तृप्तो ऽस्मीहामृतं पीत्वा जन्ममृत्युरुजापहम् ॥ २२:२॥
प्रश्नमेकान्य पृच्छामि नामहेतुं तपोधन।
वर्णगोत्राश्रमं तस्माच्छ्रोतुमिच्छामि ते पुनः ॥ २२:३॥
वैशम्पायन उवाच।
शृणु राजन्नवहितो योगेन्द्रस्य महात्मनः।
आश्रमं वर्णजातीनां वक्ष्याम्येव नराधिप ॥ २२:४॥
हिमवद्दक्षिणे पार्श्वे मृगेन्द्रशिखरे नृप।
महेन्द्रपथगा नाम नदीतीरे नराधिप ॥ २२:५॥
तत्राश्रमपदं तस्य पुलिने सुमनोरमे।
वसति स्म महाभागस्तत्त्वपारगनिस्पृहः ॥ २२:६॥
शीलशौचसमाचारो जितद्वन्द्वो जितश्रमः।
जितमानभयक्रोधो जितसर्वपरिग्रहः ॥ २२:७॥

Testimonia for this chapter: C_{94} ff. 232r–234v, C_{45} ff. 233v–235r, C_{02} ff. 314r–317r, K_{82} ff. 39r–41v, K_{10} ff. 241v–243v, K_7 ff. 247v–250r; C = C_{94}+ C_{45}+ C_{02}

1a श्रुतो ऽथाब्जमुखाद्धर्म°] em. ; श्रुतो वाब्जमुखाद्धर्मः C_{94} , श्रुतो वाब्जमुखोद्धर्मः C_{45} , श्रुतो वाब्जमुखा धर्मः C_{02} , श्रुतो चाब्जमुखाद्धर्मः K_{82}L , श्रुतो चाब्दमुखा धर्मः K_{10} , श्रुत्वा वाब्जमुखाद्धर्मः K_7 , श्रुतो वा त्वन्मुखाद्धर्मः E **1c** °श्लक्ष्णवाणी°] $C_{45}C_{02}K_{82}K_{10}K_7$; श्लक्ष्णणी° C_{94} , °श्लक्ष्यवानी° L , °श्लक्ष्णावाणी° E **2a** न्याययुक्तं महासारं] $C_{94}C_{02}K_{10}K_7$E ; न्यायमुक्तं महत्सारं C_{45} , न्याययुक्तं महत्सारं K_{82}L **2b** गुह्य°] $CK_{82}K_{10}K_7$L ; गुह्यं E • °नुत्तरम्] $C_{94}K_{82}K_{10}$L ; °नुत्तमम् $C_{45}C_{02}K_7$, °नन्तरम् E **2cd** पीत्वा जन्म°] $C_{45}C_{02}K_{82}K_{10}K_7$LE ; ⟨पी⟩⟨××⟩न्म C_{94} **2d** °रुजा°] $C_{94}C_{02}K_{82}K_{10}K_7$LE ; °मुजा° C_{45} **3a** प्रश्न°] $CK_{82}K_7$LE ; प्रस्त° K_{10} • °कान्य] $CK_{10}K_7$; °कान्यत् K_{82} (unmetr.) , °कांन्यत् L (unmetr.) , °कोन्य E **3b** नाम°] $CK_{82}K_{10}$LE ; नाय° K_7 • °हेतुं] $C_{94}C_{45}K_{82}$L ; °हेतु $C_{02}K_{10}K_7$E • °धन] $CK_{10}K_7$E ; °धनम् K_{82}L **3c** वर्ण°] $CK_{82}K_{10}K_7$BL ; वर्णं E **4** उवाच] $CK_{82}K_{10}$LE ; ××× K_7 **4a** राजन्न°] $C_{45}C_{02}K_{82}K_7$LE ; राजन° $C_{94}K_{10}$ **4ab** °वहितो योगेन्द्रस्य] $CK_{82}^{pc}K_{10}K_7$E ; °वहितो योगेन्द्र K_{82}^{ac} , °हितो योगन्द्रस्य L **4d** वक्ष्याम्येव] $C_{94}C_{02}K_{82}K_{10}$E ; वक्ष्यामेव $C_{45}K_7$L • °प] $CK_{82}K_{10}K_7$L ; °पः E **5b** मृगेन्द्र°] $C_{45}C_{02}K_{82}K_{10}K_7$LE ; ⟨मृ⟩⟨×⟩न्द्र° C_{94} • नृप] $CK_{82}K_{10}$; नृपः K_7LE **5c** महेन्द्र°] $CK_{82}K_7$E ; मृगेन्द्र° K_{10} , महिन्द्र° L **5d** °प] $CK_{82}K_{10}K_7$L ; °पः E **6b** पुलिने सु°] $C_{94}C_{45}K_{82}$; पुलिनेषु $C_{02}K_{10}K_7$E , पुलिने पु° L **6c** वसति] $CK_{82}K_{10}K_7$E ; वसन्ति L **6d** °पारग°] $C_{94}C_{02}K_{82}K_{10}K_7$LE ; °पार° C_{45} • °स्पृहः] $CK_{82}K_{10}K_7$L ; °स्पृहाः E **7d** जित°] $C_{94}C_{02}K_{82}K_{10}K_7$LE ; जिज° C_{45}

सोमवंशप्रसूतास्ते क्षत्रिया द्विजतां गताः।
तपसा विनयाचारैर्विष्णुना द्विजकल्पिताः ॥ २२:८॥
अजिता नाम तत्पूर्वं कामक्रोधजितेन तु।
संकल्पस्तस्य राजेन्द्र कथयिष्यामि तच्छृणु ॥ २२:९॥
अध्यात्मनगरस्फीतः अधिभूतजनाकुलः।
अधिदैवतसांनिध्यं दशायतन पञ्च च ॥ २२:१०॥
दशयज्ञव्रतं चीर्णं दशकामपराजितः।
नियमान्दश संश्रित्य दश वायव ऋत्विजः ॥ २२:११॥
दशाक्षरेण मन्त्रेण दशधर्मक्रियापदः।
दशसंयमदीप्ताग्नौ जिह्वातेजोदशेन्द्रियः ॥ २२:१२॥
दशयोगासनासीनो दशध्यानपरायणः।
बुद्धिर्वेदी मनो यूपः सोमपानो ऽमृताक्षरः ॥ २२:१३॥
दक्षिणाभय भूतेभ्यः पशुबन्ध स्वयंकृतः।
विनार्थं यज्ञमिष्ट्वा तु कालं च क्षपयत्यसौ।
अनर्थयज्ञं तं प्राहुर्मुनयस्तत्त्वदर्शिनः ॥ २२:१४॥
जनमेजय उवाच।
दशयज्ञमहं श्रोतुम्देहि मां द्विजसत्तम।
दशकामदशध्यानं दशयोगदशाक्षरम् ॥ २२:१५॥

---

10 Cf. 4.72: चतुरायतनं विप्र कथयिष्यामि तच्छृणु। करुणामुदितोपेक्षामैत्री चायातनं स्मृतम्॥ **11d** cf. 11.17ab: धारणाध्वर्युवत्कृत्वा प्राणायामश्च ऋत्विजः

8a सोम°] $CK_{82}K_{10}K_7E$; सोय° L • प्रसूतास्ते] $C_{45}C_{02}K_{10}K_7E$; प्र××× C_{94} , प्रसूतस्ते $K_{82}L$ **8b** क्षत्रिया] CK_{10} ; क्षत्रियो $K_{82}K_7LE$ • गताः] $CK_{10}E$; गतः $K_{82}K_7L$ **8c** °चारैर्वि°] $C_{94}C_{45}K_{82}K_{10}K_7LE$; °चारै वि° C_{02} **8d** द्विजकल्पिताः] E ; द्विजः कल्पितः CK_7 (unmetr.), द्विजकल्पितः $K_{82}K_{10}L$ **9a** पूर्वं] $CK_{10}K_7E$; पूर्व $K_{82}L$ **9c** संकल्पस्त] $CK_{82}K_{10}K_7E$; संकल्प त L **10ab** °स्फीतः अधि°] $C_{45}C_{02}K_{82}K_{10}K_7LE$; °स्फीतरधि° C_{94} **10c** °सांनिध्यं] $C_{94}E$; सानैध्यं $C_{45}C_{02}K_{82}K_{10}L$, सान्नैध्यं K_7 **10d** दशा°] $CK_{82}K_{10}K_7L$; देशा° E **11a** दशयज्ञव्रतं चीर्णं] $K_{82}K_{10}K_7L$; द⟨शयज्ञं⟩ ××ञ्चीर्णन् C_{94} , दशयज्ञव्रतचीर्णन् $C_{45}C_{02}$, दशयज्ञं व्रतं चीर्ण° E **11b** °पराजितः] $C_{94}C_{02}K_{82}K_{10}K_7LE$; °पपराजितः C_{45} **11c** नियमान्दश] $CK_{82}K_{10}K_7E$; निमाया दश L^{ac} , नियमा दश L^{pc} **12b** °धर्मक्रियापदः] $C_{94}C_{45}K_{82}K_{10}K_7LE$; °धर्मः क्रिपदः C_{02} **12c** °संयम°] $CK_{82}K_{10}K_7E$; °संशय° L • °दीप्ता°] $CK_{82}K_7L$; °दीप्तो K_{10} , °दीपा° E **12d** °दशे°] $CK_{82}K_{10}L$; °जिते° K_7E **13a** °सनासीनो] $CK_{82}K_{10}K_7L$; समासीना E **13b** °यणः] $CK_{10}K_7E$; °यणाः $K_{82}L$ **13c** बुद्धिर्वेदी] $CK_{82}K_{10}L$; बुद्धि वेदी K_7 , बुद्धिर्वेदि E **13d** °पानो ऽमृताक्षरः] $C_{45}K_{82}K_{10}K_7L$; ×××××× C_{94} , °पानमृताक्षरः C_{02} , °दानमृताक्षरः E **14a** °भय] $CK_{82}K_{10}K_7L$; °ग्नय E **14a** °र्थं] $C_{94}C_{45}E$; °र्थ° $C_{02}K_{82}K_{10}K_7L$ **14b** कालं] $CK_{82}K_{10}K_7L$; कालाञ् E • क्षपयत्यसौ] $CK_{82}K_7L$; ⟨क्षपयत्यसौ⟩ K_{10} , क्षपयत्यसौः E **14cd** °यज्ञं तं प्राहुर्मुनयस्त°] $C_{94}C_{45}K_{10}K_7E$; °यज्ञ तं प्राहु मुनयस्त° C_{02} , °यज्ञन्तं प्राहुर्मुनय त° K_{82} , °यज्ञं प्राहुर्मुनय त° L **15a** °यज्ञमहं] $CK_{82}K_{10}K_7L^{pc}$; °यज्ञमिदं E **15b** मां] $C_{94}C_{45}K_{82}K_{10}K_7LE$; मा C_{02} • °त्तम] $CK_{10}K_7E$; °त्तमः $K_{82}L$ **15c** °दशध्यानं] $C_{94}C_{45}K_{82}K_{10}K_7$; °दशध्यान° $C_{02}E$, °दतध्यानन् L **15d** °क्षरम्] $C_{45}K_{10}K_7$; °क्षर× C_{94} , °क्षरः $C_{02}K_{82}LE$

वैशम्पायन उवाच।
ब्रह्मदेवपितृयज्ञो यज्ञो भूतातिथेश्च ह।
जपो योगस्तपो ध्यानं स्वाध्यायश्च दश स्मृतः ॥ २२:१६॥
पत्नीपुत्रपशुभृत्यधनधान्ययशःश्रियः।
मान भोग दश राजन्दशकाम उदाहृतः ॥ २२:१७॥
मानसो यौगपद्यश्च संक्षिप्तश्च विशाम्पते।
विशाला नाम योगश्च ततो द्विकरणः स्मृतः ॥ २२:१८॥
रविः सोमो हुताशश्च स्फटिकाम्बरमेव च।
दशयोगासनासीनो नित्यमेव तपोधनः ॥ २२:१९॥
अनिरोधमनाः सूक्ष्मं ध्यायेद्योगः स मानसः।
प्राणायामैर्मनो रुद्ध्वा यौगपद्यः स उच्यते ॥ २२:२०॥
ब्रह्मादिस्तम्बपर्यन्तं सर्वं स्थावरजङ्गमम्।
प्रलीयमानं ध्यायेत क्रमात्सूक्ष्मं विचिन्तयेत् ॥ २२:२१॥

16b cf. Śatapathabrāhmana 11.5.6: अहरहर्भूतेभ्यो बलिं हरेत् तथैतम् भूतयज्ञं • Garuḍapurāṇa 1.50.71cd: भूतयज्ञः स वै ज्ञेयो भूतेभ्यो यस्त्वयं बलिः **18** cf. <DhP>Dharmaputrikā</DhP> 1.56: संक्षिप्ता प्रथमा ज्ञेया विशाला समनन्तरम्॥ ततो द्विकरणी चेति त्रिविधो योग उच्यते। **20ab** cf. <DhP>Dharmaputrikā</DhP> 1.54: अकृत्वा प्राणसंरोधं मनसैकेन केवलम्। ध्यायेत परमं सूक्ष्मं स योगो मानसः स्मृतः॥ **20cd** cf. <DhP>Dharmaputrikā</DhP> 1.55:संयम्य मनसा प्राणं प्राणायामैर्मनस्तथा।एवं ध्यायेत्परं सूक्ष्मं यौगपद्यः स उच्यते॥ **21ab** ≈ <DhP>Dharmaputrikā</DhP> 1.57cd: ब्रह्मादिस्तम्भपर्यन्ताः सर्वे स्थावरजङ्गमाः **21cd** ≈ <DhP>Dharmaputrikā</DhP> 1.59ab: प्रलीयमानन्ध्यायेत क्रमाच्छून्यं भवेज्जगत्

---

16 वैशम्पायन उवाच] $C_{45}C_{02}K_{82}K_{10}K_7LE$; ××××××वाच C_{94} **16a** °देव°] $C_{94}C_{02}K_{82}K_{10}K_7L$ E ; °दैव° C_{45} • °यज्ञो] $C_{94}C_{45}K_{82}K_{10}E$; °योज्ञो K_7 , °यज्ञ $C_{02}L$ **16b** यज्ञो] $C_{94}C_{45}K_{82}$ L ; यज्ञ° $C_{02}K_{10}K_7E$ • °तिथेश्च ह] C_{45} ; °तिथिश्च ह $C_{94}C_{02}K_{82}K_{10}K_7L$, °तिथिश्च यः E **16c** योगस्तपो ध्यानं] $CK_{10}K_7E$; योग××⟨धानं⟩ K_{82} , योग ⊔⊔ पानं L **16d** स्वाध्यायश्च] $CK_{10}K_7$ E ; ⟨साध्या⟩यश्च K_{82} , साधुतपश्च L **17a** °यशः°] $C_{94}C_{45}K_{82}K_{10}K_7L$; °यश° $C_{02}E$ **17c** °भोग] $CK_{82}K_{10}K_7L$; °भोगं E **17d** °हृतः] $C_{94}C_{02}K_{82}K_{10}K_7LE$; °हृतम् C_{45} **18a** यौगपद्यश्च] corr. ; यौगपद्यश्च $C_{94}C_{45}K_{10}$, योगपद्यं च $C_{02}K_{82}K_7L$, योगपद्यश्च E °क्षिप्तश्च] E ; °क्सिप्तं च $CK_{82}K_{10}$ K_7L **18c** विशाला नाम योगश्च] E ; वि×××× योगश्च C_{94} , विशाला नाम योगं च $C_{45}C_{02}K_{82}K_{10}$ K_7L **18d** द्विकरणः] $C_{94}C_{45}K_{82}L$; विकरणः $C_{02}E$, द्विकरणी K_{10} , द्विकरण K_7 **19a** रविः] C_{94} ; रवि° $C_{45}C_{02}K_{82}K_{10}K_7LE$ **19b** स्फटिकाम्बर°] $CK_{10}K_7E$; स्फटिकां×र° K_{82} , स्फटिकांसत° L **19c** दशयोगासनासीनो] $C_{94}C_{02}K_{82}K_{10}K_7$; दशयोगसमासीनो C_{45} , देवयोगासतासीनो L , दशयोगासनासीनौ E **19d** °धनः] $C_{94}C_{45}K_{82}L$; °धन $C_{02}K_{10}K_7E$ **20a** अनिरोध°] $CK_{82}K_{10}$ K_7L ; अनिलाध° E • °मनाः] $CK_{82}K_7LE$; °मना K_{10} **20b** ध्यायेद्यो°] $C_{94}C_{45}K_{82}K_{10}K_7L$; ध्यायो° C_{02} , ध्यानं यो° E **20c** °यामैर्म°] $C_{94}K_{82}K_{10}K_7^{pc}LE$; °यामै म° C_{45} , °यामै म्म° C_{02} , °यामेर्म° K_7^{ac} • रुद्ध्वा] $CK_{82}K_{10}K_7L$; रुद्ध्वा E **20d** यौग°] $C_{94}C_{45}K_{82}K_7^{pc}L$; योग° $C_{02}K_{10}K_7^{ac}$ E **21a** °स्तम्ब°] $CK_{82}K_7E$; omitted in K_{10} , °स्तंभ° L • °पर्यन्तं] $C_{45}C_{02}K_{82}L$; °⟨द्विय⟩×° C_{94} , omitted in K_{10} , °पर्यन्त° K_7E **21b** सर्वं] $C_{45}K_{82}$; ×× C_{94} , सर्व° $C_{02}K_7LE$, omitted in K_{10} **21** omitted in K_{10} **21c** प्रलीय°] $CK_{82}K_7E$; omitted in K_{10} , प्रणीय° L **21d** क्रमात्सू°] $C_{94}C_{45}K_{82}K_7LE$; क्रमा सू° C_{02} , omitted in K_{10}

संक्षिप्त एष आख्यातो विशालां छृणु तत्त्वतः।
ब्रह्मादिसूक्ष्मपर्यन्तं चिन्तयीत विचक्षणः ॥ २२:२२॥
संक्षिप्तां च विशालां च चिन्तयीत परस्परम्।
एषा द्विकरणी नाम योगस्य विधिरुच्यते ॥ २२:२३॥
देहमध्ये हृदि ज्ञेयं हृदिमध्ये तु पङ्कजम्।
पङ्कजस्य च मध्ये तु कर्णिकां विद्धि गोपते ॥ २२:२४॥
कर्णिकायास्तु मध्ये तु पञ्चबिन्दुं विदुर्बुधाः।
रविसोमशिखां चैव स्फटिकाम्बरमेव च ॥ २२:२५॥
रविमण्डलमध्ये तु भावयेच्चन्द्रमण्डलम्।
तस्य मध्ये शिखां ध्यायेन्निर्धूमज्वलनप्रभाम् ॥ २२:२६॥
अग्निमध्ये मणिं ध्यायेच्छुद्धधाराजलप्रभम्।
तस्य मध्ये ऽम्बरं ध्यायेत्सुसूक्ष्मं शिवमव्ययम् ॥ २२:२७॥
दशयोगमिदं राजन्कथितं च मया तव।
दशध्यानं समासेन कीर्तितं शृणु तद्यथा ॥ २२:२८॥
घोषणी पिङ्गला चैव वैद्युती चन्द्रमालिनी।
चन्द्रा मनोऽनुगा चैव सुकृता च तथापरा ॥ २२:२९॥

22ab cf. <DhP>Dharmaputrikā</DhP> 1.60ab: एष योगविधः प्रोक्तः संक्षिप्तो नाम नामतः **23** ≈ <DhP>Dharmaputrikā</DhP> 1.62cd–63ab: एतौ संहारवर्गौ द्वौ पारम्पर्येण चिन्तयेत्॥ एषा द्विकरणी नाम योगस्य विधिरिष्यते। **25cd** cf. <DhP>Dharmaputrikā</DhP> 4.5cd: सूर्यचन्द्रप्रकाशार्चिस्फाटिकाम्बरसन्निभाः

22a संक्षिप्त] $CK_{82}K_7E$; omitted in K_{10} , संक्षिप्तः L • एष] $CK_{82}K_7L$; omitted in K_{10} , एव E • आख्यातो] $C_{45}K_7$; आख्यातः $C_{94}C_{02}K_{82}LE$, omitted in K_{10} **22** omitted in K_{10} **22c** °सूक्ष्म°] CK_7E ; °स्तंब° K_{82} , omitted in K_{10} , तव L • °पर्यन्तं] $CK_{82}L$; omitted in K_{10} , °पर्यन्त K_7E **22d** चिन्तयीत] $C_{94}C^{pc}_{45}C_{02}K_{82}K_7LE$; omitted in K_{10} , चियीत C^{ac}_{45} **23a** संक्षिप्तां] $C_{45}K_7$; संक्षिप्ता $C^{pc}_{94}C_{02}K_{82}LE$, omitted in $C^{ac}_{94}K_{10}$ • विशालां] $C^{pc}_{94}C_{45}K_7$; omitted in C^{ac}_{94} , विशाला $C_{02}K_{82}LE$, omitted in K_{10} **23** omitted in K_{10} **23c** द्वि°] $C_{94}C_{45}K_{82}K_7L$; वि° $C_{02}E$, omitted in K_{10} **24a** ज्ञेयं] $C_{94}C_{45}K_{82}EK_7$; ज्ञेय $C_{02}L$, ज्ञे K^{ac}_{10} ; ज्ञे× K^{pc}_{10} **24b** तु पङ्कजम्] $C_{45}C_{02}K_{82}K_{10}K_7LE$; ⟨तु⟩ प×× C_{94} **24c** पङ्कजस्य च] $C_{45}C_{02}K_{82}K_7E$; ×ङ्कजस्य च C_{94} , कङ्कस्य तु K_{10} , पन्कजंस्य च L **24d** कर्णिकां विद्धि गोपते] $C_{94}C_{45}K_{82}K_{10}K_7L$; कर्णिद्धिद्धि गोपते C_{02} , कर्णिकां च विंशापते E **25b** °बिन्दुं] $C_{94}K_7$; °बिन्दु $C_{45}C_{02}K_{82}K_{10}LE$ **25c** °शिखां] $C_{94}K_{82}L$; °शिखा $C_{45}C_{02}K_{10}K_7E$ **25d** स्फटि°] $C_{94}C_{02}K_{82}K_{10}K_7LE$; स्फाटि° C_{45} **26b** भावयेच्चन्द्रमण्डलम्] $C_{94}C_{45}K_{82}K_{10}K_7LE$; भावये चन्द्रमण्डलः C_{02} **26c** °शिखां] $C_{94}C_{45}K_{82}K_{10}K_7L$; °शिखा $C_{02}E$ **27ab** मणिं ध्यायेच्छुद्ध°] $C_{45}K_{82}K_{10}K_7LE$; ×××××× C_{94} , मनिं ध्यायेच्छुद्ध° C_{02} **27b** °धारा°] $C_{94}C_{45}K_{82}K_{10}K_7L$; °धार° $C_{02}E$ • °प्रभम्] $C_{02}K_{82}K_{10}K_7LE$; °प्रभाम् $C_{94}C_{45}$ **27c** ऽम्बरं] $C_{94}C_{45}K_{82}K_{10}K_7$; ऽम्बर C_{02} , बरं L , ऽक्षरं E **27d** सुसूक्ष्मं] $C_{02}K_{82}K_7L$; सूक्ष्मं C_{94} , सुसूक्ष्म° C_{45} , ⟨स्व⟩सूक्ष्म° K_{10} , ससूक्ष्मं E **28c** °ध्यानं] $CK_{82}K_7$; °ध्यान $K_{10}LE$ **29a** घोषणी] $CK_{82}K_{10}K_7L$; घोषणा E **29b** वैद्युती] $C_{94}C_{45}K_{82}K_{10}K_7LE$; विद्युत C_{02} , विद्युती E **29c** चन्द्रा मनोऽनुगा] $C_{45}K_{82}K_{10}K_7L$; चन्द्रा मनानुगा C_{94} , चन्द्रमनोनुगा C_{02} , चन्द्रो मनोऽनुगा E **29d** सुकृता च तथापरा] $C_{94}C_{02}K_{82}K_7L$; सुकृता तथापरा C_{45} , omitted in K_{10} , सुकृता च तथापर E

सौम्या निरञ्जना चैव निरालम्बा च कीर्तिता।
सुपिषित्वाङ्गुलौ श्रोत्रे ध्वनिमाकर्णयेन्नरः ॥ २२:३०॥
तत्तदक्षरमाकर्ण्य अमृतत्वाय कल्प्यते।
पिङ्गलां तु शिखाधूमां ध्यायेन्नित्यमतन्द्रितः ॥ २२:३१॥
विमुक्तः सर्वपापेभ्यो निर्द्वन्द्वपदमाप्नुयात्।
वैद्युती तु निशामध्ये लक्षते ऽजमनामयम् ॥ २२:३२॥
पञ्चमाससदाभ्यासाद्दिव्यचक्षुर्भवेन्नरः।
बिन्दुमालां ततः पश्येत्तरुच्छायासमाश्रिताम् ॥ २२:३३॥
जात्यस्फटिकसंकाशं दृष्ट्वा मुच्यति बन्धनैः।
ध्यायेन्मनोऽनुगा नाम पक्ष्मीरापीड्य लोचने ॥ २२:३४॥
श्वेतपीतारुणं बिन्दुं दृष्ट्वा भूयो न जायते।
मनोऽनुगादि षट्त्वेते ध्यानमुक्तं मया तव ॥ २२:३५॥

[परमाणुः]

अधुनान्यत्प्रवक्ष्यामि परमाणु चतुर्विधम्।
पार्थिवादिचतुर्भूतैर्व्याप्तं निखिलं जगत् ॥ २२:३६॥
लक्षणं तस्य राजेन्द्र शृणु वक्ष्यामि साम्प्रतम्।
पार्थिवोर्धगतिः ! सूक्ष्मः परमाणुर्नराधिप ॥ २२:३७॥
प्रत्यक्षदर्शनं ध्यानं लक्षयन्नियतः शुचिः।
मुच्यते सर्वपापेभ्यो राहुना चन्द्रमा यथा ॥ २२:३८॥
तेन यो ऽभ्यसते नित्यं स योगी भुवनेश्वर।
अधोगति महाराज परमाणु जलोद्भवः ॥ २२:३९॥

30a सौम्या निरञ्जना चैव] $C_{45}C_{02}K_{82}LE$; सौम्या निरञ्जना ×× C_{94} , omitted in K_{10} , सौम्या णिरञ्जना चैव K_7 **30b** कीर्तिता] $CK_{82}K_{10}K_7E$; कीर्तिताः L **30c** सुपिषित्वाङ्गुलौ] $C_{94}C_{45}K_{82}K_{10}K_7$; सु×षिचाङ्गुलौ C_{02} , सुपिथित्वाङ्गुलौ L , सुशिषि चाङ्गुलौ E **30d** °कर्णये°] K_{10} ; °कर्षये° $CK_{82}K_7E$, °कर्षय° L **31a** °कर्ण्य] $CK_{10}K_7LE$; °कण्ण्य K_{82} **31c** पिङ्गलांतु शिखाधूमां] $C_{94}C_{45}K_{10}L$; पिङ्गला तु शिखाधूमं $C_{02}E$, पिङ्गलान्तु शिखाधूमां K_{82} , पिङ्गलान्तु शिखाधूमा K_7 **31d** °तन्द्रितः] $CK_{82}K_{10}K_7E$; °तेन्द्रितः L **32a** विमुक्तः] $C_{94}C_{45}K_{82}K_{10}K_7LE$; विमुक्त C_{02} **32b** निर्द्वन्द्व°] CK_7 ; निद्वन्द° $K_{82}K_{10}L$, निर्द्वन्द° E **32c** वैद्युती तु] $CK_{82}K_{10}K_7E$; वैद्युतीन्त L **32d** लक्षते ऽजम°] $C_{02}E$; लक्ष्ये तेजा° $C_{94}C_{45}$, लक्ष्यतेजा° $K_{82}K_{10}L$, लक्षतेज अ° K_7 **33a** पञ्चमाससदा°] $C_{45}K_{82}K_{10}L$; ⟨प⟩××ससदा° C_{94} , पञ्चमासस्सदा° C_{02} , पञ्चमाससमा° E , पञ्चमासं सदा° K_7 **33ab** °साद्दि] $CK_{82}K_{10}LE$; °सा दि° K_7 **33b** °क्षुर्भवेन्न°] $C_{94}C_{45}K_{82}E$; °क्षुर्भवे न° C_{02} , °क्षु भवेन्न° $K_{10}L$, °र्क्षु भवेन्न K_7 **33c** ततः पश्येत्] $CK_{82}K_{10}K_7L$; तु यः पश्येन् E **33d** तरुच्छाया°] $CK_{82}K_{10}K_7L$; नरच्छायां E • °श्रिताम्] CK_{10} ; °श्रिताः $K_{82}L$, °श्रितम् K_7E **34a** °कसंकाशं] $CK_{82}K_{10}K_7L^{pc}E$; °संककाशं L^{pc} **34b** बन्धनैः] $C_{94}K_{82}K_7$; बन्धवैः C_{45} , बन्धनात् $C_{02}K_{10}E$, वंचनैः L **34d** पक्ष्मी°] $CK_{82}L$; यक्ष्मी K_{10} , यक्ष्मो° K_7 , पक्षी° E • लोचने] $C_{94}C_{45}K_{82}L$; लोचनः K_{10} , लोचनैः $C_{02}E$, लोचनै K_7 **35c** °षट्त्वेते] $C_{94}K_{82}K_{10}K_7L$; °षट्त्वेता C_{45} , °षड्भेन $C_{02}E$ **35d** °क्तं मया तव] $C_{02}K_{82}K_7LE$; ⟨क⟩×× तव C_{94} , °क्तं समासतः C_{45} , °क्त मया तव K_{10}

अभ्यसेद्यदिदं राजन्सर्वपातकनाशनम्।
आग्नेयपरमाणुश्च तिर्यगूर्धगतिः ! स्मृताः ॥ २२:४०॥
य इदं ध्यायते नित्यमुत्तमां गतिमाप्नुयात्।
वायव्यं परमाणुश्च अधोर्ध्वतिर्यगास्मृता ॥ २२:४१॥
न स मुह्यति तं दृष्ट्वा वायुसम्भव भूपते।
चत्वार एते राजेन्द्र परमाणुर्निरीक्षते ॥ २२:४२॥
तेन सर्वमखैरिष्टं तेन तप्तं तप्तं तथा।
तेन दत्ता मही कृत्स्ना सप्तसागरसंवृता ॥ २२:४३॥
सर्वतीर्थाभिषेकश्च सर्वव्रतक्रिया तथा।
अनेनैव विधानेन दशध्यानं नराधिप।
कुरुते अव्यवच्छिन्नं सर्वकामफलप्रदम् ॥ २२:४४॥

[दशाक्षरमन्त्रः]

दशाक्षरमहाराज योगीन्द्रस्य महात्मनः।
कथयामि समासेन शृणुष्वावहितो भव ॥ २२:४५॥
प्रणवादिस्वरा त्रीणि दीर्घबिन्दुसमायुतम्।
पञ्च पञ्च चवर्गे तु वायुबीजमधस्थितम् ॥ २२:४६॥
त्रयोदशस्वरायुक्तं पञ्चम परिकीर्तितम्।
पञ्चविंशतिमः षष्ठ अक्षरः परिकीर्तितः ॥ २२:४७॥
यादृशं पञ्चमः प्रोक्तं सप्तमे च प्रयोजयेत्।
अकारस्वरसंयुक्तं सर्वपातकनाशनम् ॥ २२:४८॥
प्रथमं पञ्चमे वर्गे तृतीयस्वरयोजितम्।
उक्तरेकारसंयुक्तं नवमं परिकीर्तितम् ॥ २२:४९॥
दशमः पुनरोंकारः मन्त्रश्रेष्ठो दशाक्षरः।
जपतो ध्यायते वापि पार्थिवादि क्रमेण तु ॥ २२:५०॥
मुच्यते सो ऽपि संसारे संशयो नास्ति भूपते।
आचारमूलो धर्मस्तु धर्ममूलो जनार्दनः।
तेन सर्वजगद्व्याप्तं त्रैलोक्यं स चराचरं ॥ २२:५१॥

[आचारविधिः]

आचाराल्लभतीह आयुरतुलमैश्वर्यवित्तं तथा
आचारात्सुतमीप्सितं च लभते श्रीकीर्तिप्रज्ञायशः ।
आचाराल्लभते च लक्ष्ममतुलं ख्यातिं तथैवोत्तमम्
आचारादिह मन्त्रधर्मपरमं प्राप्नोति निःसंशयम् ॥ २२:५२॥
जनमेजय उवाच।
आचारात्प्रभवानुसङ्गकथितं सुश्लिष्टधर्माकरम्
आचारात्कतिधाङ्ग कीर्तय पुनस्तृप्तिर्न मे जायते ।

सर्वज्ञः त्वमहं शृणोमि वरदं किञ्चिन्न मे शाश्वरम्
तन्मे कीर्तय धर्मसारशुभदमाचारमूलाश्रयम् ॥ २२:५३॥
वैशम्पायन उवाच।
नित्यं नम्रशिरोद्विजातिगुरुषु शुश्रूषणं दैवतम्
तिष्ठेनाचमनेन चाशनकरं वामास्थिमानादरम् ।
सूर्याग्निशशिबन्धुरार्यपुरतः कुर्यान्न चावश्यकम्
शस्ये भस्मनि गोव्रजेद्विजजलं कुर्यान्न चार्कं नरः ॥ २२:५४॥
पादेनाग्निजलं स्पृशेन्न च गुरुं पादेन पादं तथा
शौचं कार्यं जलादिना च नियतं नाधो जलं कारयेत् ।
कुर्यान्नित्यभिवादनं द्विजगुरोर्मातापितृर्दैवतम्
एताचारविधिः समासनियमस्तुभ्यं मया कीर्तितम् ॥ २२:५५॥

[स्त्रियः]

जनमेजय उवाच।
स्त्रीणां किं प्रियमस्ति तद्वद विभो संसारसारस्त्रियाम्
किं सद्भाव न वेद्मि तस्य विषये किं द्वेष्य किं तात्प्रियम् ।
पश्यामि न च तस्य गर्भकलया प्राप्नोति निःसंशयम्
मायाजालसहस्रगापि युवती कुर्वन्ति भर्ता प्रियम् ॥ २२:५६॥
वैशम्पायन उवाच।
राजन्किं प्रियमस्ति अर्थपरतः पश्यामि नान्यन्नृपे
पुत्रार्थैकप्रयोजनं युवतयः स्वायम्भुवोक्तामरैः ।
कान्ता नित्यकला प्रवर्तनकरी धर्मसखाया सती
माया वापि करोति सद्य मनुजात्यक्तान्य वा सेवते ॥ २२:५७॥
स्त्रीसङ्गं परिवर्जयेन्नरपते आयासदं दुःखदम्
मृत्युद्वारभयाकरं विषगृहमापत्सुघोरालयम् ।
अग्निर्मारुतमत्तवारणसम तस्यानुगामी सदा
स्त्रीहेतोर्हतरावणस्त्रिदशप इन्द्रो ऽपि विस्थापितः ।
स्त्रीहेतोरपि चन्द्रमास्त्रिभुवने धिक्तां गतश्चामरो ।
दण्डक्षो हतराष्ट्रपौरसहितः किं भूय वक्ष्याम्यहम् ॥ २२:५८॥

[विप्रमुनिभिक्षुनिर्ग्रन्थिपरिव्राजकर्षादयः]

जनमेजय उवाच।
विप्रे कीदृशलक्षणं भवति भो कीदृग्मुनिश्चोच्यते
तेनार्थेन भवेत भिक्षु भगवन्निग्रन्थि को वा द्विज ।
केनार्थेन भवेद्विजेन्द्र भगवन्ज्ञेयः परिव्राजकः
! ज्ञेयाः किमृषयश्च लक्षण मुनेरिच्छामि ज्ञातुं पुनः ॥ २२:५९॥
वैशम्पायन उवाच।

सत्यं शौचमहिंसता दमशमौ भूतानुकम्पी सदा
आत्मारामजितो स्वधर्मनिरतः सत्त्वस्थ नित्यं मनः ।
कामक्रोधयमस्वदारनिरतः संत्यज्य लोभः शनैः
एवं यः कुरुते द्विजातिसुवरः शूद्रो ऽपि यः संयमी ॥ २२:६०॥
तस्माच्छद्मकवर्जितः स भगवान्संसारभीभिद्यकः
यत्तत्स्थानपरं व्रजन्ति पुरुषाः तस्मात्परिव्राजकः ।
ग्रन्थिदारसुतं धनंश्च विरति निर्ग्रन्थिक सोच्यते
रम्यन्ते ऋषिराश्रमे धृतिमनस्तस्मादृषिः सोच्यते ॥ २२:६१॥
कायवाङ्मनदण्डतत्परतरस्ते दण्डिकरूच्यते
सद्धर्मश्रवणं वदन्ति श्रवणः सद्धर्मब्रह्माक्षरः ।
पाशप्रक्षिपतं पशुत्वसकलं पाशूपतास्ते स्मृताः
विप्रे पाशुपतादिभिक्षुसकलं पृष्टो ऽस्म्यहं लक्षणम् ॥ २२:६२॥
सर्वं तत्कथितो ऽसि लक्षण मया सन्धिश्वनिर्नाशनम्
प्रज्ञासंग्रहशीतवर्धनपरं संसारनिर्मूलनम् ।

एतज्ज्ञानपरं प्रबोधमतुलं नित्यं शिवं धार्यते ॥ २२:६३॥

॥ इति वृषसारसंग्रहे द्वाविंशतितमो ऽध्यायः॥